

Kraftstationen vid Gamla Älvsborg

Pålar från faussebrayen?

Fornlämning L1969:697, Göteborg 135:1 | Majorna 140:22
Schaktningsövervakning | Göteborgs stad | Göteborgs stad

Tom Wennberg

GÖTEBORGS
STADSMUSEUM

ARKEOLOGISK RAPPORT FRÅN
GÖTEBORGS STADSMUSEUM
ISSN 1651-7636
© Göteborgs stadsmuseum 2021
Norra Hamngatan 12
411 14 GÖTEBORG
www.goteborgsstadsmuseum.se

REDAKTION
Else-Britt Filipsson
Tara Gullbrand
Karolina Kegel
Ulf Ragnesten
Johan Thörnqvist
Tom Wennberg

OMSLAGETS GRAFISKA FORM
Mimmi Andersson
Omslag: Kraftstationen från nordväst.

UPPHOVSRÄTT
Om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY
Villkor: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

TOPOGRAFISKA OCH EKONOMISKA KARTAN
© Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3211

KARTOR FRÅN STADSBYGGNADSKONTORETS DATABAS
© Göteborgs Stadsbyggnadskontor

Kraftstationen vid Gamla Älvsborg

Arkeologisk undersökning

SAMMANFATTNING

Undersökningen berörde provgropar inför grundförstärkning. Lämningar tillhörande Gamla Älvsborg och den efterföljande industriepoken finns inom området. Sammanlagt grävdes 7 provgropar. I en grop påträffades lämningar bestående av sammanlagt 6 stående pålar med tidigare datering än nuvarande byggnad. I övrigt påträffades inga lämningar på de djup provgroparna berörde.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr:	431-5464-2018
Uppdragsnummer i Fornreg:	201801231
GSM dnr:	313/18
Fastighet:	Majorna 140:22
Landskap:	Västergötland
Socken:	Göteborgs stad
Koordinater:	N:6398370 / E:315550 (SWEREF 99 12 00)
Uppdragsgivare:	HIGAB, Göteborgs stad, Marcus Gustafsson
Grävningsorsak:	Provgropar inför grundförstärkning
Grävningsinstitution:	Göteborgs stadsmuseum
Datum för undersökning i fält:	2019-03-21 – 2019-04-11
Undersökt yta:	778 m ² (undersökningsområdet) 7 m ² (7 schakt)
Antal arkeologtimmar i fält:	6
Platsledare:	Tom Wennberg
Övriga deltagare i fält:	Johan Thörnqvist
Inventariernr GSM:	GSMS:190001

INLEDNING

Våren 2019 utförde Göteborgs stadsmuseum en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning av provgropar. Undersökningen föranleddes av planerad grundläggning av Kraftstationen belägen vid Gamla Älvsborgs fästning och det gamla Sockerbruket vid Klippan i Göteborg. Undersökningen beställdes av HIGAB, Göteborgs stad. Kraftstationen stod klar 1899 och försåg Sockerbruket och Porterbruket med elkraft. Den ersatte tidigare ångkraft och var i bruk fram till 1957. Byggnaden användes därefter som verkstad.

Figur 1. Platsen för undersökningen markerad på Topografiska kartan. Skala 1:10 000.

Figur 2. Undersökningsområdet markerat på fastighetskartan.

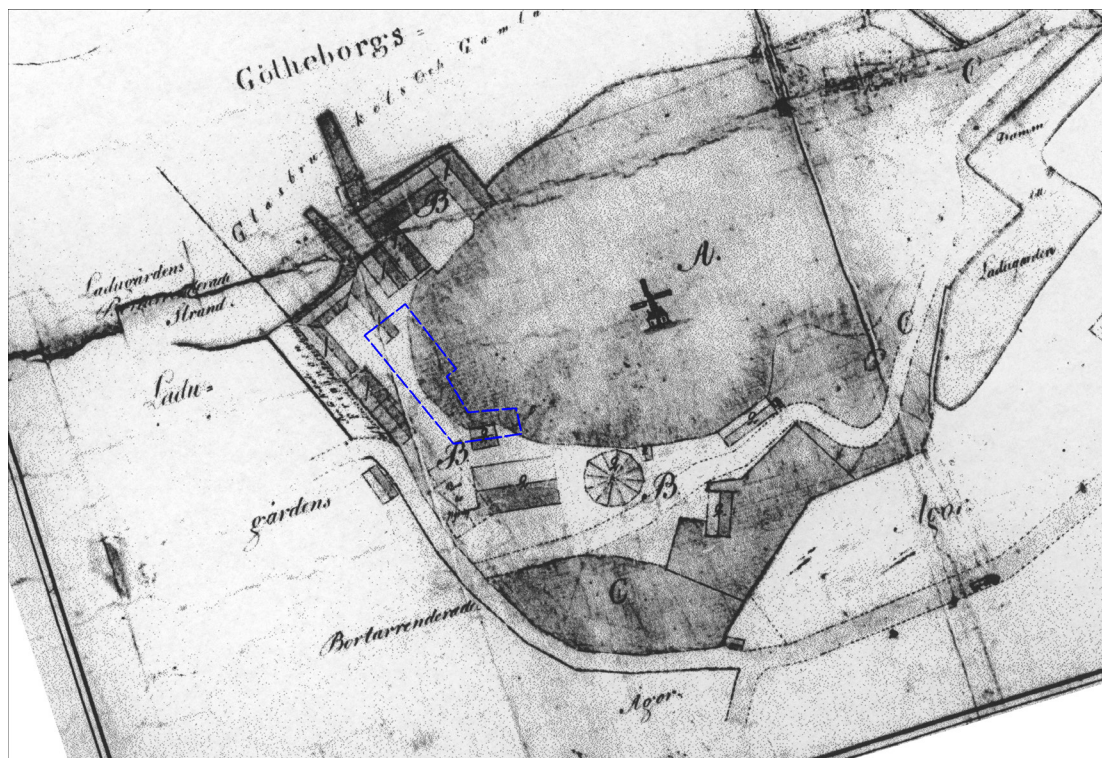
Figur 3. Undersökningsområdet över karta över Älvsborgs fästning från 1657. Området berör faussebray och innanför liggande område. I norr täcker den delar av strandbrinken vid Göta Älv. Krigsarkivet.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

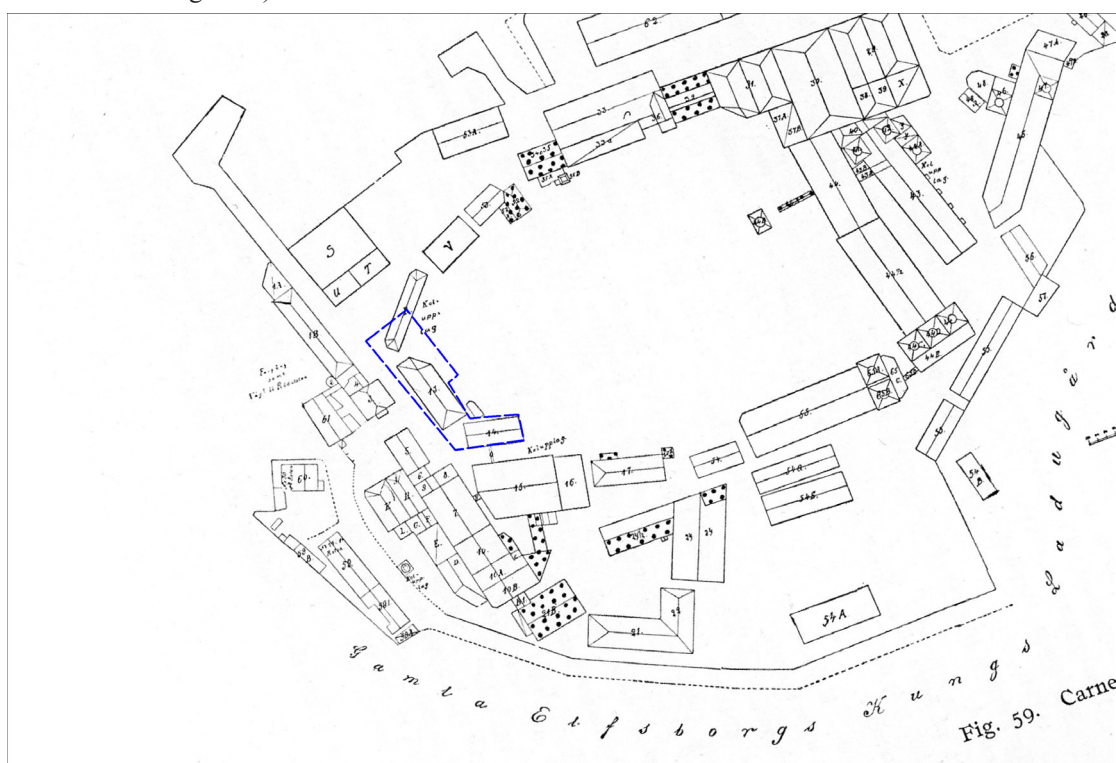
Kraftstationen står rakt över den tidigare vallgraven och anslutande faussebrayen, vallgravsvallen, som gick runt Älvsborgs fästning. Älvsborg uppfördes ursprungligen på 1360-talet och kom att byggas om ett flertal gånger fram till att fästning och slott revs 1660. Rektifierad karta från 1657 visar ungefär hur nuvarande kraftstation förhåller sig till den äldre lämningarna (figur 3). Här verkar den aktuella ytan hamna ovanför faussebrayen, dvs den lägre vallgravsvallen.

Göteborgs glasbruk etablerades på platsen 1760 och tillverkade framförallt buteljer och fönsterglas men är kanske mest känt för sitt blå glas som tillverkades i exempelvis lockurnor, kredensfat och andra finare objekt (Baeckström 1962). På karta från 1808 syns Glasbrukets husbestånd när området övergick till Abraham Lorentz ägo. På kartan är undersökningsområdet ungefärlig inlagt (figur 4).

Under sockerbrukets tid verkar här först uppförts ett stall som 1833 ersatts av ett boningshus i två våningar av tegel (figur 5). Byggnaden tillbyggdes 1840 och 1862 flyttade man även hit kontor (Bodman och Reuterskiöld 1934). Det är på denna plats som Kraftstationen uppförs och står färdig 1898.

Figur 4. Undersökningsområdet över en rektifierad karta över Göteborgs glasbruket från 1808. Området verkar då ligga mellan bebyggelse och slottsberget. (Bodman och Uddenberg 1938)

Figur 5. Undersökningsområdet över en rektifierad huskarta visande bebyggelsen på Carnegiska bruken 1874. Området motsvarar bostadshus från 1833, ombyggd 1862 och då även inhytt kontor (Bodman och Uddenberg 1938).

UTSEENDE FÖRE UNDERSÖKNING

Undersökningen utfördes framförallt inomhus i befintlig byggnad (se framsida).

TIDIGARE FYND OCH UNDERSÖKNINGAR

Inom den aktuella delen av fastigheten har inga tidigare undersökningar gjorts. Men redan 1900 gjorde Claes Grill dokumentationer av Älvsborgs ruiner väster om slottet. Ett flertal undersökningar har gjorts av Gamla Älvsborg sedan dess men har framförallt berört slottet uppe på kullen samt området söder och öster om densamma (se vidare Lorentzson et al 2011).

SYFTE OCH UNDERSÖKNINGSMETOD

Undersökningen utfördes genom fältbesök och dokumentation av redan utgrävda provschakt. Provschakten var utplacerade av WSP/PE i syfte att undersöka befintlig byggnads grundläggning och dess status inför grundförstärkning.

NATURVETENSKAPLIGA BESTÄMNINGAR

Ett dendrokronologiskt prov skickades för analys från en av de påträffade stående pålarna i PG3 (bilaga 1). Provet kunde inte säkert bestämmas men ett förslag till fällningsår gjordes till 1633. Provet behöver dock kompletteras för att säkerställa dateringen.

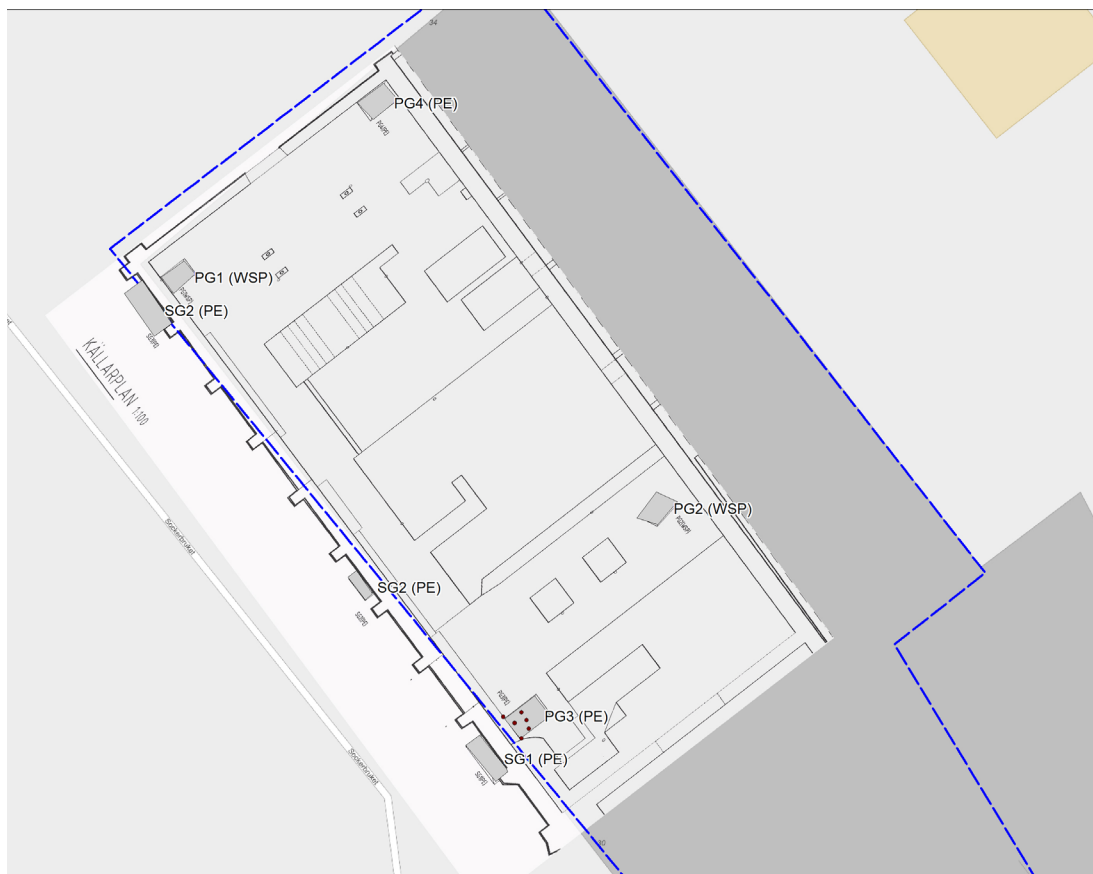
GRÄVNINGSIAKTTAGELSER

Sammanlagt grävdes 7 provgropar (figur 6). Groparna inomhus grävdes igenom ett betonggolv, PG1-PG4. Dessa schakt grävdes ner till ett djup av cirka 1,0 meter. Utomhus var ytan för schakten täckta av asfalt, SG1-SG3. Dessa schakt grävdes ner till ett djup på cirka 1,6 meter under marknivå. Generellt påträffades endast yngre fyllnadsmassor samt lera i schakten.

I schakt PG3 påträffades däremot lämningar bestående av stående pålar med tidigare datering än nuvarande byggnad, totalt 6 pålar (figur 7). Pålarna var cirka 20 cm i diameter och i relativt dåligt skick i övre del. Pålarna hade till synes ingenting att göra med nuvarande byggnad. En påle som var i hyfsat bra skick sågades av för dendrokronologisk datering (bilaga 1).

FYNDBESKRIVNING

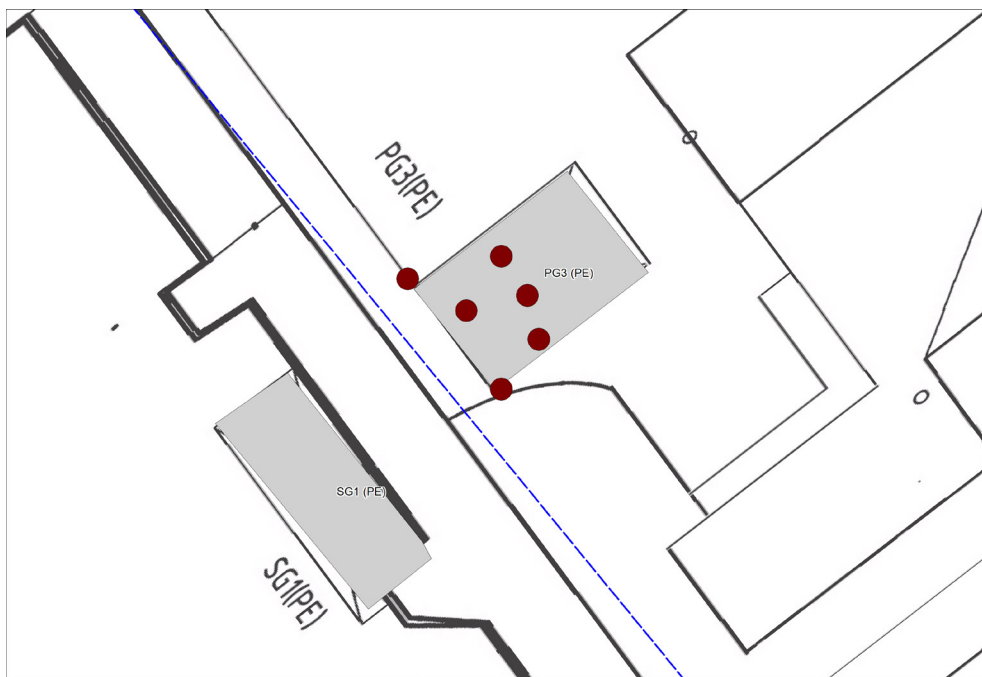
Inga fynd påträffades vid undersökningen.

Figur 6. Planritning över grävda schakt. Det grävdes endast schakt i undersökningsområdet norra del, jämför figur 2.

Figur 7. Översikt över SG1 mot SO.

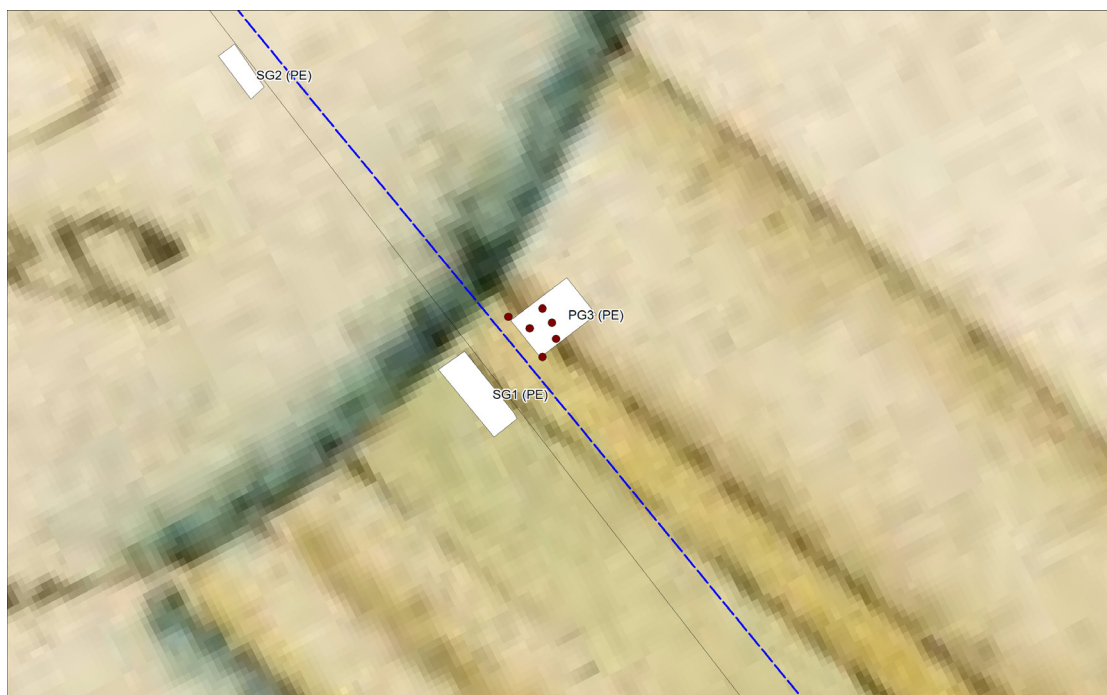
Figur 8. Detaljritning över schakt PG3 och SG1. I PG3 framkom 6 pålar som tolkades tillhöra befintlig byggnad.

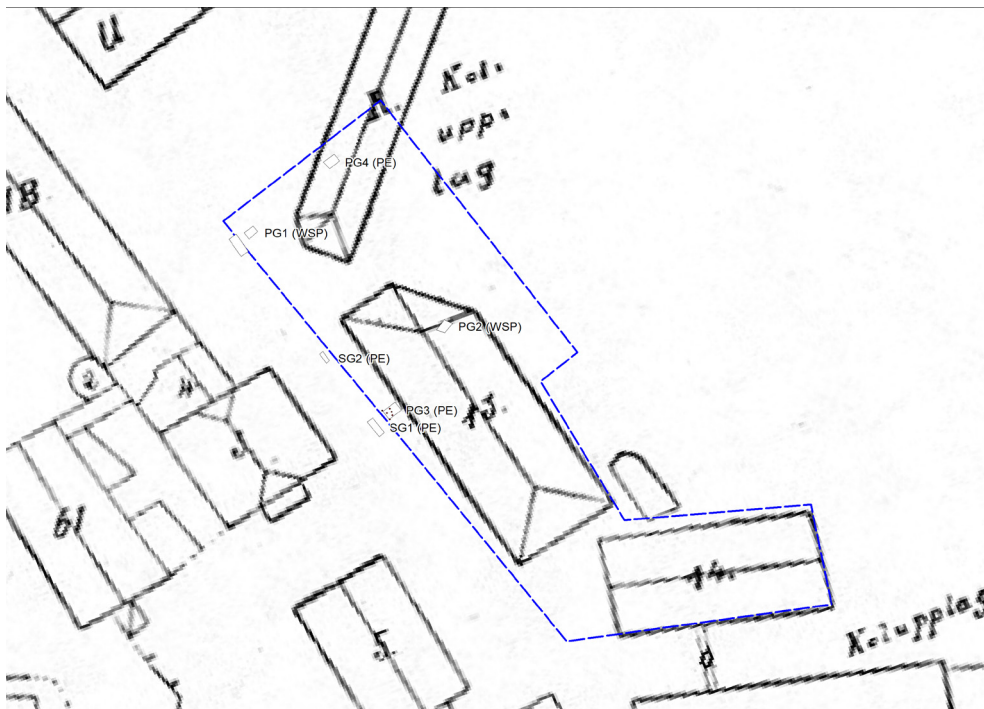
Figur 9. Översikt över PG3 med pålar markerade. Väster uppåt i bild. Foto; Kerstin Sjölin, PE.

Figur 10. Undersökningsområdet med schakt över karta över Gamla Älvsborg från 1657, Krigsarkivet.

Figur 11. Detalj över PG3 och SG1 i förhållande till karta från 1657, jämför figur 3 och 10. Pålarna är eventuellt en del av den främre vällen, den så kallade faussebrayen.

Figur 13. Provschakten i förhållande till rekonstruerad bebyggelsekarta över Carnegieska bruket 1874 (Bodman och Uddenberg 1938).

DATERING OCH TOLKNING

Det framkom endast lämningar i PG3 (figur 8). Dessa bestod av 6 stående pålar. Pålarna på det grävda djupet var i dåligt skick men en av dem fick en mycket osäker datering till 1633. Det indikerar att de möjligen kan kopplas till uppbyggnad av befästningarna till Gamla Älvsborg efter Älvsborgs lösen betalades tillbaka 1619. Fästningen och slottet revs slutligen 1660. På karta från 1657 under fästningens slutskede syns pålarna möjligen hamna i i linje med faussebrayen, vallgravsvallen (figur 10 och 11). Omfattande ombyggnader gjordes av fästningen efter den hamnade i svenska händer igen 1619 efter att lösen var fullt betald. Det finns en möjlighet att den osäkra dateringen ändå stämmer och att pålarna kan kopplas hit. De är då en del av faussebrayens grundläggning.

Det kan inte helt uteslutas att pålarna tillhör en äldre byggnad till Göteborgs glasbruk som etablerades på platsen 1760. Karta med glasbrukets bygnadsbestånd indikerar dock att undersökningsområdet och de undersökta provgroparna inte sammanfaller med någon känd byggnad (figur 4).

Ett tredje alternativ är att pålarna kan tillhöra grundläggningen för ett hus som uppfördes för sockerbrukets räkning, hus 13 i brandförsäkringen (figur 13). Här finns ett hus som skall ha uppförts 1833 som bostadshus och skall ha byggts till ungefär 1842 (Bodman och Reuterskiöld 1934). Huset brann ner 1862 men uppfördes igen på samma grund. Pålarna kan möjligen ha tillhört detta hus.

Rektifieringarna av kartorna från 1657 och 1808 bör anses vara ungefära då det inte finns säkra referenspunkter från denna tid att överföra till dagens stadskarta, De är ändå tillräckligt noggranna för att jämföra med näraliggande byggnader och strukturer. Den slutliga tolkningen landar i att pålarna antingen hör till Älvsborgs faussebray eller ett tidigt bostadshus vid Sockerbruket. Om de hör till Älvsborg kan den lera som påträffades i övriga schakt inomhus (PG1, PG" och PG4) vara en del av ovan nämnda vall.

ANTI-KVARISK BEDÖMNING

Inga ytterligare arkeologiska åtgärder krävs inom aktuellt projekt. Lämning finns dock kvar inom hela undersökningsområdet och vid framtida schaktarbeten krävs beslut från Länsstyrelsen. Lagskydd för fornlämningen Göteborg 185 kvarstår på fastigheten Majorna 140:22

LITTERATUR

Bäckström, Arvid. 1962. *Göteborgs glasbruk 1761-1808*. Industrimuseet Göteborg.

Bodman, Gösta och Uddenberg, Arvid. 1938. *Carnegieska porterbruket 1813-1938*. Göteborg.

Bodman, Gösta och Sigvard Reuterskiöld. 1934. *Socketbruket i Göteborg 1808-1934*. Göteborg.

Lorentzson, Mona. Mats Sandin, Tom Wennberg 2011. *Gamla Älvsborg i nytt ljus*. Arkeologisk rapport från Göteborgs stadsmuseum 2011:1.